

טענדא ורענדא

הרב 'א'ר זר"פוס

נעיר ע"י איתן אגמז'ץ

חודש אדר הוא זמן טוב למחשבות על לבושים ותחפושות, פוזות ותדמיות; בוודאי בשנה שיש בה "אדר אריכתא", שנותן הרבה מרחב להתעמק בעניינו. אנסה לגשת לנושא מכמה כיוונים, מבדחים יותר או פחות, ולגעת דרכו בנקודות שעשויות להיות משמעותיות ביותר עבורנו.

א. משחקי לבושים

דרך טובה לפתוח את הדיון היא בסיפור לא כל כך ידוע של ר' נחמן, אחד הסיפורים הקצרים שלא זכו להיכלל בכרך המוכר של סיפורי המעשיות. הסיפור הזה מופיע בספר כוכבי אור, וזה לשונו:

המעשה שסיפר רבינו ז"ל מהטענדא ורענדא [מלבוש של כומר]. שפעם אחת היה רב אחד שהלך לקבץ נדבות [עבור פדיון שבויים או עבור הכנסת כלה יתומה], והיה צריך איזה מאות אדומים, ובא לגביר אחד ותבעו. ואמר לו הגביר כאשר יש אצלו טענדא ורענדא, מלבוש של כומר, שאם ילבש אותה וילך כל הרחובות של העיר לבוש כך, אז ייתן לו כל הכסף הנצרך לו לצדקה הנ"ל. והסכים על זה ועשה כך. ולקח ממנו הכסף הנצרך לצדקה.

ואח"כ ביקש ממנו שייתן לו במתנה המלבוש הנ"ל, ונתן לו. וקודם פטירת הרב הניח צוואה, שמזה המלבוש, הטענדא ורענדא, ייעשו לו התכריכין. וכן עשו לו. ונשאר חתיכה מהרגל שלא הספיק המלבוש הזה, ועשו החתיכה מדבר אחר. ולאחר הרבה שנים היה סיבה שהכריחו לפנות את קברו, ומצאו שכל הגוף היה שלם, ולא שלטה בו רימה, מלבד החתיכה הקטנה של הרגל שלא היה מלבוש מהטענדא ורענדא.¹

מה ר' נחמן עושה בסיפור הזה? הוא משחק עם התדמית הרבנית, עם הגינונים ומלבושי הכבוד של גדולי הדור. התמונה הפארודית של הרב המהלך בעיר לבוש בבגדי כומר קוראת לרבנים להסיר מעצמם את הפוזה הרצינית, להיות מוכנים לצחוק על ועם

1 כוכבי אור, עמ' קצח.

עצמם, לגלות אורות חדשים דרך המשחק עם הלבושים. לפי הסיפור, זהו הפתח לשפע של הצדקה, לאורות הגבוהים של פורים העומד בפתחנו.

עבור ר' נחמן הדברים האלו נוקבים במיוחד. הפחד הגדול שלו היה שיהפכו אותו לרב'ה, שיעשו ממנו צדיק, שהוא ילכד בתדמית החברתית שלו ובמחויבויות שהיא מטילה עליו. אין דבר מאיים יותר מזה שאדם מושפע מקסמי עצמו, ומתחיל לאמץ לעצמו את האופן שבו מסתכלים עליו. הרבה אנשים מאוהבים כל כך בדימוי שלהם, עד שהם לא יכולים בלעדיו. הם מתחילים להציג תדמית מסוימת, ואחר כך נאלצים להמשיך ולהיענות לדימוי שיצרו לעצמם. אבל ר' נחמן לא יכול היה לסבול את זה. הוא היה זקוק לחופש שלו, לאפשרות להיות מי שהוא באותו הרגע. לקום בבוקר עם דיבורים או בלי דיבורים, לחיות את עצמו באופן הכי בלתי-אמצעי שאפשר. לכן הוא שוב ושוב הרחיק מעצמו את החסידים שלו, התנכר אליהם והזעיף להם פנים. לא מתוך רוע לב, אלא כדי לשמור על עצמו, כדי להימנע מהמלכודת הכרוכה בעמדה של הרב'ה.

זו נקודה שבה אני רואה דמיון בין ר' נחמן לבין הרב שג"ר. לשניהם היה מאבק מאד לא-פשוט עם הנושא הזה, והוא עיצב את מערכת היחסים שלהם עם הסובבים אותם. יש מצבים בהם אתה מרגיש שאתה לא יכול לגעת באדם שלצידך. אתה יכול לחיות איתו עשרות שנים, ועדיין בסופו של דבר אתה שואל את עצמך – האם אי-פעם נגעת בו? האם הוא פעם גילה את עצמו לפני באמת? אתה אף פעם לא יכול לדעת. אני יכול להעיד על עצמי, לאחר עשרות שנים עם הרב שג"ר, שמלבד גילויי לב נדירים זה לא קרה אף פעם. כמו ר' נחמן, גם הרב שג"ר נאבק על החירות שלו, ולצורך כך שם מיסוכים כדי שלא ייחשף באופן גלוי מדי, כדי שיוכל להיות פעם ככה ופעם ככה, כך שבשורה האחרונה לעולם לא תדע מי הוא היה. מצד אחד, זה נותן תחושה של מסתורין, של סוד מרתק שאתה לא מפסיק להתחקות אחריו. אבל יש בזה גם קושי עצום – לחיות עם אדם ולהרגיש איך הפער ביניכם תמיד נשאר שם.

זה מה שר' נחמן מתאר בסיפור הזה. ההתחפשות, הלבושים, המשחק עם התדמיות, עוזרים לו שלא להיתפס בפוזה מסוימת, שלא להיות לכוד בדמות שמיחסים לו. ומהי המטרה? פדיון שבויים; לפדות את עצמו מהלבושים שלו, לפתוח אופקים חדשים בתנועה בין התחפשות. אבל כדי שהיא תהיה משחררת, זו צריכה להיות תנועה מבודחת, סוג של משחק שמפרק את הפוזה הרצינית ואת ההבחנה בין התחפוש לבין הלבוש ה"אמיתי". השעשוע שבכך, היכולת להגחיק את הסיטואציה מיסודה, היא התנועה הפורימית הנדרשת כאן. הרב המהלך בבגדי כומר אינו מבזה את עצמו, אינו לכוד במתח שבין העמדת הפנים לבין פניו האמיתיות. אני מדמיין אותו מהלך בתחושת שחרור אמיתית, בצחוק שמופנה אל עולם הלבושים כולו.

זו גם משמעותה של התמונה בחלקו השני של הסיפור. למה לעשות מהטענדא ורענדא תכריכים? זה המשך של אותה בדיחה. כי כאשר מניחים גופה בקבר, אף אחד כבר לא בודק אם יש שם כיפה או לא. "במתים חופשי". המטרה כאן היא להמשיך את החופש הזה אל החיים עצמם – הגוף הוא אותו גוף, מעל האדמה או מתחתיה; ולמי אכפת במה הוא עטוף? אבל צריך לתפוס את התמונה המקאברית שר' נחמן מציג כאן בהקשר פורימי. ביטול ההבדל בין לבושי החיים והמתים הוא המשך של אותה בדיחה על חשבונם של משחקי התפקידים האנושיים. זהו השחוק של היום האחרון, דרכו מנסה ר' נחמן לשחרר את עצמו כבר עכשיו.

ב. לצאת מהלבושים הרעים

יש סיפור של ר' שלמה קרליבך שכבר דיברתי עליו בעבר, אבל אפשר כעת לגשת אליו מחדש מהפרספקטיבה של הלבושים.

פעם עני מרוד ששמו פנחס, בא אל הרבי מקוֹזְנִיץ בפורים. הוא היה שבור, וכשדיבר לפני הרבי גמגם 'גוט פורים' בקול חלוש מאד.

הקוֹזְנִיצר אמר לו: "פנחס, אתה החבר הכי טוב שלי בכל העיר. איך אתה יכול לבוא להגיד לי 'גוט פורים' בלי להביא לי משלוח מנות?"

לא היה לפנחס אפילו גרוש אחד, לא היה לו כסף לסעודת פורים בבית. "רבי" – ענה פנחס – "אני אוהב אותך יותר מכל, כמה הייתי רוצה להביא לך משלוח מנות, אבל איך אני יכול? אין לי גרוש על הנשמה".

ענה לו הרבי: "הדבר הראשון שאתה צריך לעשות, זה ללמוד איך לומר 'גוט פורים'. אתה צריך לומר בקול רם וחזק: גוט פורים".

פנחס אמר בקול חלוש: גוט פורים.

"לא, תנסה שוב, ככה: גוט פורים". הקוֹזְנִיצר היה ממש צועק.

"גוט פורים" ענה פנחס, כמו איש האומר באופן רגיל בוקר טוב, עד שבסוף הוא בעצמו צעק ושגא כארי: גוט פורים – פורים שמח.

אז הרבי אמר: "עכשיו פנחס, הייתי רוצה שתשיג לי מתנה בשביל פורים, תביא לי משלוח מנות".

פנחס יצא לרחוב והתחיל לצעוק בקול: גוט פורים, פורים שמח. הוא נכנס למכולת וצעק: גוט פורים, פורים שמח. אח"כ הוא אמר לבעל המכולת: "שמע,

אני יודע, אני חייב לך כסף כבר עשר שנים, אבל הפעם אני רוצה שתתן לי בקבוק יין משובח ביותר ופירות, בגלל שאני רוצה להביא מתנה לרבי". משהו כדיבורו גרם שבעל המכולת נתן לו מיד את הבקבוק יין ואת הפירות. פנחס הביא את המתנות לרבי, והרבי אמר לו: "זוהי המתנה הכי יפה שאי פעם קיבלתי בפורים".

אח"כ חזר פנחס הביתה וחשב: "אני הבאתי מתנות כל כך יפות לרבי, אבל אשתי המסכנה והילדים שלי אין להם מה לאכול, יהיה נכון להביא גם להם משהו". הוא חזר למכולת, נכנס וצעק: גוט פורים, פורים שמח, ואמר: "אני גם צריך מתנות עבור המשפחה שלי. אני לא יכול לחזור כך הביתה". פניו קרנו כל כך, שבעל המכולת שכח את הכל, גם את החוב, גם את הכסף ונתן לו פירות ויין וכל מיני מעדנים לפורים.

פנחס עמד לחזור הביתה. "יהיה כרגיל, הוא יחזור הביתה ואשתו תתחיל לצעוק עליו, ילדיו לא ישמעו בקולו". איזה בית עלוב היה לו. אבל הפעם פנחס נכנס כארי וצעק: גוט פורים. אשתו הסתכלה עליו, הוא היה נראה לה שונה לחלוטין. פנחס אמר: "פורים היום! אנחנו צריכים לחגוג אותו!" הוא ארגן את הסעודה, ובתוך הסעודה סיפר לילדיו את הסיפור של פורים. ביתו השתנה לחלוטין. אשתו וילדיו הביטו בו בצורה חדשה...²

הסיפור הזה נוגע לליבי כי הוא מתאר יפה את הלבושים וההסתרות שאנחנו לכודים בהם. כאשר מגיע אלי הביתה מישהו ומבקש צדקה, אני נבוך מאד. מצד אחד, אי אפשר שלא לתת לו; מצד שני, כמה אפשר לתת לאדם שאינך יודע עליו דבר? ואם אתן לו כמה שקלים אז מה עשיתי בזה, רק הגדלתי את הבושה.

הרבה פעמים נחה עלי הרוח ואני נכנס איתו לשיחה. הכסף שאני יכול לתת הוא שום דבר. הברכה הזו לא תבוא ממני. במקום זה אני מנסה לפתוח איתו בדברים, לתת לו כמה משפטים. אני מנסה באיזושהי צורה להוציא אותו מהלבוש הנעבעכי שהוא נתון בו, משפלות הרוח שטבועה בסיטואציה בה הוא נמצא. הבעיה של הקבצן היא שכמו ר' פנחס, הוא אינו יודע לצעוק. אם הוא היה מסוגל לבוא ולומר "אני צריך מאה שקל עכשיו" – הייתי יכול לעמוד בפניו? הייתי מוציא ונותן לו. אבל כמו שהוא מגיע אתה מייד מתחיל לשאול – למה אתה לא הולך לעבוד? הבעיה של הקבצן היא הלבושים שלו, אבל אם אתה מצליח לתת לו לבושים אחרים לרגע, גם אם למחרת הוא ישכח מזה, לפחות עכשיו הוא נראה יותר בוטח בעצמו ומאיר פנים.

ג ט פורים – ר' שלמה קרליבך על מגילת אסתר עמ' 9.

גם עבורנו יש בכך שחרור, להתנער מהסתמיות שקובעת את קווי המתאר שבתוכם אנו פועלים, את כללי המשחק של בעל הבית והעני. אלו לבושים רעים. הקבצן בלבוש רע, וגם אני בלבוש רע. חשוב מאד להיות מסוגלים להחליף, לשנות את הכללים. להכניס לסיטואציה המביכה והממלכדת הזו את השמחה של ר' שלמה קרליבך, את ההתחפשות של ר' נחמן.

ג. יצר ולבושים

דיון אחר על הלבושים אפשר למצוא בפסקה נפלאה של ר' צדוק, בתחילת ספר "שיחת מלאכי השרת"³. ר' צדוק מבחין, בעקבות דברי חז"ל, בין הלבוש של תלמידי החכמים בבבל ללבושם של תלמידי ארץ ישראל. את דמותו של התלמיד-חכם הבבלי הוא מתאר כך:

ולפיכך אמרו מאן מלאכי השרת רבנן... וקאמר שם: ואמאי קרי להו מלאכי השרת? דמציינו כמלאכי השרת. ביאור דמציינו, כמו שאיתא בברכות שערים המצויינים בהלכה. וכן התלמיד חכם כל דרכיו וענייניו מצויינים ומסומנים על פי ההלכה, עד כי גם עלהו לא יכול, שלא יעשה שום מעשה כלשהו מענייני עולם הזה ולא ירפרף בענייניו אם לא על פי התורה ורצון השי"ת. ואך אל המטרה הזאת יכונו כל זיקי מחשבתו דבורו ומעשיו. הנה זה ממש דוגמת מלאכי השרת כאמור... דמצויינין כמלאכי השרת במלבושים נאים.

נראה לי שר' צדוק מתאר כאן את דמותו של התלמיד-חכם הליטאי, שכל לבושו וכל חשיבתו מקורם בעולם של ההלכה. אפשר להזכיר כאן את התיאור של הרב סלובייצ'יק, על איש ההלכה שרואה מעיין מפכה וחושב על הלכות מקווה. בעולם הישיבות הקלאסיות אפשר לראות דמויות כאלה, אנשים שכל משאם ומתנם עם העולם הוא שאלה של הלכה. אתה לא יכול לדבר איתם על משהו שלא נכנס לפרדיגמות ההלכתיות. זה הלבוש שלהם, זה הצינור שדרכו הם חווים את העולם, ואין אחר. וזה לא טענדא ורענדא, זה לבוש קשות, כמו מדים, לא משחקים איתו. עם זה אתה הולך ועם זה אתה מתמודד. ויש בזה עוצמה אדירה.

ר' צדוק משווה אותם למלאכי השרת, כי גם להם יש רק שליחות אחת. אלו אנשים לגמרי מכוונים, ממוקדי מטרה. לאחרונה התפרסם ריאיון עם בנו של הרב שך,⁴ והוא תיאר איך אביו היה לומד 20 שעות ביממה. שום דבר לא עניין אותו חוץ מזה. גם

3 שיחת מלאכי השרת פרק א, עמ' 156-159.

4 מוסף דיוקן של עיתון מקור ראשון, פרשת יתרו, תשע"א.

המפגש שלו עם בנו היה רק סביב הלימוד: תמיד היה שואל אותו 'מה למדת?', אף פעם לא 'מה נשמע? מה כואב לך?'. לנו דבר כזה נראה בלתי נסבל. אבל הרב שך כונה בצדק אבי עולם הישיבות, זהו הדימוי אליו מכוונת כל המערכת הזו, כל החינוך והאווירה ודרשות המוסר.

ר' צדוק מפרש את העמדה הזו גם כאופן של התמודדות עם היצר:

והנה כל חסרונות האדם הוא ע"י הלבשת הגוף החומריי לנפש... ולכך מלאכי מעלה שאינם בעל גוף חומרי נקראו על דרך משל לבוש הבדים. ר"ל בגד פשתן לבן ונקי... והתורה היא התבלין ללבוש זה, לעשות לבוש בד דוגמת מלאכי השרת, והיינו על ידי שיהיו מצויין בהלכה, שההלכה היא המציינת ומסמנת לו הדרך... והנה תבלין של התורה ליצה"ר מבואר בדברי הרמב"ם שהיא מסיעה את הלב מהרהורי עוה"ז ותענוגיו וחמדותיו עי' שם... וכך שנינו באבות שיגיעת שניהם משכחת עון. וכן הכהנים תורה עם מלאכת העבודה יגיעת שניהם משכחה לגמרי מהם כל טינופות הלבוש, והוא זך ונקי כשל מלאכי השרת אשר אין אצלם כלל אותם טינופות, שהרי גם אצלו נשכחים כאילו אינם.

תלמידי החכמים הלבושים בהלכה מתמודדים עם היצר באמצעות השכחתו. לימוד התורה ועבודת הכהנים מביאים לכך ש"אין אצלם כלל אותם טינופות", הם לא חיים בתודעה של מאבק כי היצר שלהם גורש ונשכח. זהו תיאור של הוויה מאד נקייה וסטריילית, אין לך שום דבר בעולם חוץ מתורה, אתה לא חלק מעולם הפיתויים והקליפות. אתה חי את המחשבות שלך, וכל הסביבה שלך חיה ככה.

אבל נראה שר' צדוק אינו שלם עם העמדה הזו, והוא מציג את התלמיד-חכם הארץ-ישראלי כטיפוס אחר, כנתיב חלופי בלימוד התורה ובהתמודדות עם היצר:

אמנם יש דרך אחר ישר לפני איש, מה שאיתא בתמיד ובאבות אי דין מתקרי גיבור? הכובש את יצרו. וכבישה הוא על ידי יגיעה ומלחמה כדרך הגיבורים המנצחים, ולא על ידי ההסעה מן הלב, שאין זה ניצוח שהרי זה אינו כלל לפניו להלחם עמו. וזהו אינו דוגמת מלאכי השרת שהם אין להם כלל יצה"ר לנצחו ולבושם כתלג חוור. וכן למי שיגיעת שניהם משכחת עון, והיינו שכוחה היינו אבודה שאינם אצלו כלל, מה שאין כן זה המנצח במלחמה, כבר ישנו אצלו ר"ל, שהלבוש אינו נקי, כי הלבוש הוא היצר, כמו שנתבאר שהחומר הוא בעצמו היצר... שלכן המלאכים אין להם יצר מפני שאינם בעלי חומר, וכן מי ששוקד בתורה ועבודה הרע וחומר נשכח וכאלו אינו חומר מתאוה. אבל הנלחם הוא שחומר הוא רע, רק שהוא מגביה הנפש על המלבישה, שאינה מנחת עצמה

להתלבש בו, ונמצא שאינה מצויינת בלבוש זך דוגמת מלאכי השרת. ועניין מלחמה זו היא על ידי תוקף היראה כמו שאיתא שעל ידי מורא שמים כמורא בשר ודם מניח מלעשות עבירה. והוא על ידי הבושה מפני השי"ת. שזהו תוקף היראה וכמו"ש בנדרים למען תהיי' יראתו על פניכם לבלתי תחטאו זו הבושה.

וזה היה החילוק בין בני בבל לבני ארץ ישראל כאשר כתבתי במקום אחר. כי בני בבל היו שקדנים ביותר בדברי תורה... ונראה שלא היו בארץ ישראל שוקדים כל כך בבתי מדרשות כמו בבבל, ומעט שהיו עוסקים בשביל כך בהשגת היראה... מה שאין כן בני ארץ ישראל, וכידוע דכל ספרי דאגדתא המצויינים בידינו הם מבני ארץ ישראל. ואמרו באבות דר"נ כל מי שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש לא טעם טעם יראת חטא. כי ההגדות הם המביאים יראה אל לב האדם, שמתוכם אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם שהוא ההכרה וההשויה השי"ת נגד עיניו. והם נתעסקו בכך יותר מן העסק בהלכות.

אמר לי שכן שהבת שלו שאלה אותו: "למה אומרים לי שהגוף זה יצר הרע?". גם ר' צדוק כאן הולך עם הביטוי הזה – "הלבוש אינו נקי, כי הלבוש הוא היצר". זהו תיאור מאד פלסטי, מאד קולע, של הדמות שר' צדוק מתאר כאן. בניגוד לתלמיד-חכם הבללי, שלבוש בהלכה ואין לו עסק עם יצרים, הארץ-ישראלי מלובש ביצרים שלו. יש כאן מתח: היצר מזוהה עם הבגדים, אבל הוא לא משלים איתם, הלבוש הוא זירה של מאבק. מצד אחד הוא רוצה לשכון בתוכם בכאוס של התאוות והיצרים, הוא אינו מדחיק אותם כמו הבללי; מצד שני הוא נאבק בהם, ומזה הוא נבנה.

ר' צדוק פורש כאן שני נתיבים בעבודת ה', המבוססים על ההבדל בין החיים בארץ ישראל לחיים בחוץ-לארץ. ההבדל העיקרי הוא שבארץ יש 'הכרת הנוכח', יש התעוררות ספיריטואליסטית בלתי-אמצעית שמקורה במגע עם השכינה, מעצם ההמצאות באווירא דארץ ישראל. לעומת זאת בבבל אין השגחה ישירה כביכול, רק דרך 'שרים ממונים', ועבודת ה' מבוססת על החכמה ולא על ההארה הבלתי-אמצעית. החידוש של ר' צדוק הוא שדווקא העדר ההארה מחייב ניקיון פנימי קיצוני, טהרה של מלאכים, ומתוך כך ניתוק מהממשות של הקיום. זוהי דרכם של תלמידי החכמים הבללים, השוקדים על תלמודם וממעטים בעיסוק ביראה. בארץ ישראל המצב הוא הפוך: קירבת האלהים מביאה לחיים האחוזים בממשות, בקיום כפי שהוא, ומתוך כך יש צורך גם בהתמודדות עם הגוף ויצריו. במקום השכינה אין קיום למלאכיות, המבטאת ניכור וריחוק; העבודה היא עבודת היראה, ההתעלות מתוך מאבקי החיים.

יש לבושים של הלכה, ויש לבושים של יצר הרע. אתה יכול להיות תלמיד חכם בבללי, בחור ישיבה קלאסי, או להיות ארץ-ישראלי, אדם שיונק את חיותו מהממשות

של הוויטאליות שלו, משיח עם יצריו. אבל אני נוטה להסתייג מחלוקות בינאריות מדי, אני לא אוהב שמקטלגים אותי. לכולנו יש זמנים שאנו לבושים בהלכה וזמנים שאנו לבושים ביצר, ויש גם לבושים אחרים שלא נכנסים לחלוקה הזו. לא חייבים להתחייב לשיח הזה, אבל יש בו משהו שמאיר נקודה משמעותית ביחס אל הגוף שלנו, כיהודים שלומדים תורה כאן בארץ ישראל.

ד. הרב קוק ולבושי הכופרים

התיאור הזה, של התלמיד-חכם הישראלי שמרבה לעסוק ביראה ובמדרשים, מזכיר מאד את דמותו של הרב קוק. המעבר שלו לארץ ישראל היה במידה רבה מעבר מדמות של תלמיד חכם בבלי, ממי שלבוש בהלכה, לתלמיד חכם ארץ-ישראלי שעיקר יצירתו בתחומי הרוח, הקיומיות, האגדה. הרב קוק חש את העלייה לארץ ככניסה למקום מורכב, להתמודדות עם ממדים חדשים של הקיום שלא נחשפו בפניו קודם לכן. גם הרב קוק נאלץ לבחון מחדש את יחסו ללבושים שלו, למתח שבין הלבוש הרבני המסורתי לבין האנרגיות החדשות שהוא נחשף אליהן ביו. ביומנים מהתקופה הזו אפשר לראות את ההתמודדות הנועזת שלו עם השאלות האלו.

לפעמים ימצא כופר, שיש לו אמונה חזקה, פנימית, מאירה, נובעת ממקור הקדושה העליונה, יותר מאלפי מאמינים קטני אמונה. דבר זה נוהג באישים פרטיים וכן בדורות, ועל כולם נאמר צדיק באמונתו יחיה.⁵

על מי הרב קוק מדבר כאן? מיהם המאמינים קטני האמונה? ברור לחלוטין שהוא מדבר על אנשי הישוב הישן, ובמידה רבה גם על עצמו, לפני המהפך שחל בו. ביפו הרב קוק נחשף לטיפוס של הכופר בעל האמונה החזקה, אדם שאינו סתם חילוני אלא פורק עול אמיתי. חיים באר כתב בספרו 'גם אהבתם גם שנאתם' על היחס של הרב קוק לברנר. המפגש של הרב קוק איתו דומה למפגש של ר' נחמן עם המשכילים באומן. אני לא יודע אם יש עוד דמות שנגעה ברב קוק כמו שברנר נגע בו. הרב קוק ידע לזהות בו זעקות אמונה, אבל הוא לא בא אליו ממקום פטרנאליסטי שמנסה לעזור לו לחזור בתשובה. הדמות של ברנר עוררה קודם כל משהו אצל הרב קוק עצמו. כמו באפקט המראה, היא גרמה לו עצמו לעבור תהליכים כאלה:

לפעמים יקלקלו את האדם ספרים שנכתבו ע"י קטני אמונה שאין בנשמתם אותה הגבורה הקדושה של לבת אש קודש העליונה, וספרים שכופרים מוחלטים,

5 שמונה קבצים, קובץ א תשסה.

ספוגים רוח גבורה טמאה של כפירה, כתבו אותם, יתקנו אותו ויעוררו בו את נשמתו הפנימית הנרדמת, וימצא את עצמו מלא חיים ועז, בכל שפעת גבורה עליונה, ואמונת אומן אדירה באור אלהים חיים.⁶

ברנר היה הטענדא ורענדא של הרב קוק. הוא הציב בפניו את המתח שבין הלבוש המסורתי שלו לבין האנרגיות שהוא יונק מהאפיקורסים. הרב קוק מתאר כיצד הוא מתחיה מהכופרים, מעוצמות האמונה המבהילות שהוא מרגיש אצלם, ובה בעת הוא הולך ומתרחק מהמתיקות העגלגלה של הדתיים.

מעשה שאירע בזמן מסע הרבנים אל המושבות ממחיש יפה את יחסו של הרב קוק ללבושי החלוצים:

הרבנים לא יכלו לאכול בחדר האוכל שכן לא היה כשר... ואז שמעו קולות שירה שבקעו מחדר האוכל. החלוצים התאספו לשירה וריקודים. הרב קוק הציע להצטרף אליהם. הרבנים נכנסו לחדר האוכל והשירה היכתה בהם... בחדר האוכל בפוריה קרה דבר שלא התרחש עד אז – הרב קוק הצטרף למעגל הרוקדים, אסף אותם סביבו ואמר: "אחים יקרים, התקרבו אלינו. הגיעה שעת קרוב הלבבות, התרחקנו זה מזה... שבים אנו אנשי היישוב הישן לחבק אתכם בזרועות פתוחות, אבל אנא אחים, התקרבו גם אתם אלינו בדרכי החיים, בכול הקדוש לישראל..". הפועלים פצחו שוב בשירה ובריקודים סוערים. הרבנים אחזו בידי החלוצים המסתובבים במהירות במעגלים. הרב קוק עמד במרכז המעגל, בחוויית ריקוד עמוקה.

באותו ערב נעלם הרב קוק ויצא מחדר האוכל. לפתע הוא חזר ופרץ אל האולם כשהוא לבוש בבגדי חלוץ ורובה בידו. הוא נכנס אל מעגל הרוקדים, ואחריו נכנס חלוץ שעזמו החליף הרב קוק את הבגדים, כשהוא לבוש בבגדי הרב. הרב קוק הניף את ידיו, רקד לבדו ושר שיר חסידי סוחף. התדהמה הייתה רבה... הריקוד הסוער נמשך כול הלילה. לפנות בוקר הכריז הרב: 'הנני מוסר מודעה, כי לא אוריד מעלי את בגדי השומר ולא אניח מידי את הרובה עד שלא תבטיחו לי כולם כאיש אחד בלב אחד, להתחיל לכבד את מצוות התורה, לשמור שבת וכשרות... הרב קוק התנדנד מעט מרוב תשישות וכול גופו נטף זיעה. לרב

חרל"פ שניגש אליו בדאגה אמר: ברוך שזיכני והגיעני למעמד הזה. היה זה
'ריקוד של תשובה'.⁷

הרב קוק לא נכנס כולו בנתיב הברנרי, הוא לא רץ ברחוב עם הטענדא ורענדא שלו כמו שהציע ר' נחמן. הוא אמר – אני לא צריך את זה, אני יכול להפנים את האנרגיות המטלטלות האלו בדרכים אחרות, להכניס אותם לתוך הלבושים שלי. אז הוא כתב יומן.

כשמסתכלים בעמקי הכפירה, רואים איך בתוך מצולותיה טבועים נשמות קדושות מלאות אור אלוהי עליון בפנימיותם, והן צועקות בקול איום מעורר רחמים רבים – הושיעו! הצילו! והקמים לימין אביונים אלו להושיעם ולמלטם משחיתותם, הם הם עובדי ד' הנבחרים, גיבורי כוח אשר להם שם במלא עולמים, שכל מלאכי עליון ממעל מוכנים לחפצם, וכל כוחות הרשעה והטומאה מתחת יראים מפניהם יראת הכבוד ברתת גדול מאד, כרחב"ד ואביי וחביריהם.⁸

גם כאן צריך להבין את הדברים נכון. אני חושב שהמוקד כאן הוא לא איך הרב קוק גואל את ברנר מהגיהנום. אני מרשה לעצמי להניח שברנר לא ידע מזה כלל. הרב קוק גואל את עצמו במאבקים האלה, בהתמודדות עם ברנר מתבטאים המאבקים שלו עם עצמו, הטענדא ורענדא והמחשבות האנרכיסטיות שלו. דווקא בתוך הלבוש המסורתי הוא מרגיש שהוא יכול להעלות את הניצוצות האלה. האקסטזה המיסטית המתבטאת בכתובה הזו נובעת מההרגשה שהוא ניצב בנקודת מפגש יוצאת דופן, שיש בכוחו להביא אור חדש לעולם בזכות הניגודים שהוא מכיל בתוכו. זו ההתרגשות המפעמת בדיבורים שלו.

בתהליכים האלו יש גם צד חזק של ייסורים. הרב קוק היה יהודי ירא שמייים, והיו גם צדדים של קנאות בעמדה הדתית שלו. הוא ראה את כל ההתפרקות סביבו, וזה היה בשבילו סבל נורא. אם קוראים את הקטעים האלו כאילו הוא אומר 'תודה לאל על האפיקורסות', זה היפוך של הפירמידה על הראש. יש כאן תיאור של אדם שמתייסר מהטלטלות העוברות אליו, ומנסה להוליד מתוכן משהו חדש.

בדרשות שלו על פורים מדבר האר"י על הצורך לומר "ברוך המן", להמשיך שפע לקליפות כדי להחיות את הניצוץ שבהן. אבל זה דבר שאי אפשר לעשות אותו באופן מודע, רק מתוך השכרות של פורים, אחרת השפע יעצים את הקליפה. הרב קוק היה

7 אבינועם רוזנק, הרב אברהם יצחק הכהן קוק, ירושלים תשס"ז, עמ' 120.

8 שם, תשסח.

אדם עם עוצמות של פורים, הוא חי בהשראה אדירה. הוא לא מתעסק כאן בעניין האישי של פלוני או אלמוני; מדובר כאן בסוד הגאולה, לא פחות מזה. השכינה מתנערת מעפרה, ודרך המפגשים שהזדמנו לו הוא חיפש את המקום שלו בתוך התהליך הזה.

שאלת הלבושים הדתיים היא רלוונטית מאד גם עבורנו. כי לפעמים הלבושים הדתיים עצמם חוסמים את הברור, מאפשרים לחיות במין שגרה דלה, על אש קטנה. יש אנשים שבחרו להוריד את הכיפה כדי להניע תהליך משמעותי יותר, כדי לצאת מהמשבצת הקבועה מראש ולמצוא את דרכם בעצמם. גם זה יכול להיות סוג של טענדא ורענדא, של משחק המשחרר מהלבושים ומאפשר לראות את הדברים מחדש. אבל הרב קוק אומר כאן משהו אחר: הוא לא הולך ומתחפש לברנר אלא אומר 'אני כבר כזה, האנרגיה של הכפירה נוגעת בי כפי שאני, עם הלבושים השחורים, ואם אעזוב אותם זה יקלקל את התהליך הזה עצמו'. הרב קוק סופג את המהלך הזה, אבל בתוך הכלים שלו: הוא פורש מהלימוד המסורתי ומשקיע את כוחותיו ביצירה שהיא זעקה לאמונה מתחדשת בארץ הזו. מהמקום שהוא היה בו, הוא הבין את העניין היטב.

כולנו אזרחים של כמה עולמות. יש אנשים שצריכים להיות ברנר גם מבחוץ, שחיבים ממש לצאת; ויש כאלה שיכולים, כמו הרב קוק, להיות דתי מבחוץ וטענדא ורענדא מבפנים.

ה. שמות ומסיכות

אני רוצה לסיים עם דיבורים מאד אישיים וכאובים שרשם הרב שג"ר לעצמו סמוך למותו. הוא מדבר באופן נוקב מאד על המאבק עם הדימוי שלו, על הקרע עם הלבושים. הוא כותב שהסרטן הינו הזהות הבדויה שלו זו ששמה הרב שג"ר. ושואל את עצמו האם התודעה הדתית עצמה לא הפכה לגידול הנאבק בגוף. ועוד רשם לעצמו שמישהו חייב למות כאן. כנראה הרב שג"ר, השאלה אם ישאר מישהו אחר לחיות ולשרוד.

כדרכו, הרב שג"ר נגע כאן בדבר מאד נוקב, שאני חושב שצריך לשמש תמרור אזהרה לכולנו. זוהי מעין צוואה, הדורשת מאיתנו שלעולם לא ניתפס לדימוי שלנו. כמו ר' נחמן, גם הרב שג"ר הכיר את האיום הטמון בכך שיעשו ממך רב'ה. אבל הוא לא הלך עד הסוף עם הטענדא ורענדא שלו, הוא לא הצליח להשתחרר מהתלות במסיכה שעטה על עצמו. הוא איפשר לעצמו להיות הרב שג"ר, בגלל מצוקות כאלה ואחרות, וסבל מזה מאד.

בפורים האחרון לפני מותו, כשהתכנסנו בקרית משה, הוא ביקש ממני שאגיד משהו. אמרתי לו שהגיע הזמן שיקראו לו שמעון, ולא הרב שג"ר. מישוהו מהמקורבים שאל אותי: השתגעת? מה קרה לך? אבל הרב שג"ר הרים את ראשו ובחיוך הכול כך מוכר שלו אמר: נכון, אתה צודק. ניסיתי להתעקש על זה, אבל זה לא הלך. כואב מאד שאדם הולך לבית עולמו ומרגיש שהיה לכוד במסכה שהוא לא רוצה אותה. אם זו הייתה התחפושת שלו, הטענדא ורענדא שלו, אז זה היה סוג של בדיחה. אבל החבר'ה לא תפסו את זה ככה, וגם הרב שג"ר לא הלך עם זה עד הסוף.

את הדיבורים הקשים האלה של הרב שג"ר, ממש חודשיים לפני מותו, אני לוקח איתי לכל חיי. הם מטעינים באופן מאד נוקב את שאלות הלבושים שדיברנו עליהם, את המאבק שבין החוץ לפנים, בין הנפש להופעתה.

כתוב שיש שלושה שמות לאדם: אחד שנתנו לו הוריו, אחד שנתנו לו אחרים, ואחד שהוא נותן לעצמו.⁹ חשוב מאד שהשם שהוא נותן לעצמו יחליף את השם שנתנו לו האחרים, כי בשם שנותנים אחרים יש סכנה גדולה. אנשים צעירים לא כל כך מבינים את היצר הרע הזה, את המלכוד שנתון בו הרב שכולם קמים לקראתו. אין ברירה, ואי אפשר להתחמק מזה; אבל אם אדם לא מגיע בחייו לרגע בו הוא נותן שם לעצמו, הוא מאבד את עולמו. כל אחד מאיתנו צריך לקחת את הדברים אליו, ולהישמר ממלכודות הכבוד המדומה והדימוי שמלבישים עלינו. נוכל להיחלץ מהם אם נמצא את הטענדא ורענדא שלנו, ודרכם נוכל לתת לעצמנו שם חדש.